

# TÜRKİYE'DE İSTATİSTİK

Prof. Celâl AYBAR

Başvekâlet İstatistik Um. Müdürü

İstatistik işlerimizin bu günkü durumunu izah edebilmek için, halen başka memleketlerde mevcut teşkilât sistemlerini kısaca gözden geçirmek icap eder. Avrupa'da devlet istatistik teşkilâtında başlıca iki sistem göze çarpar:

## 1 — Merkeziyet sistemi.

Bu sistemde devletin muhtelif vekâlet ve dairelerinde ayrı ayrı istatistik şubeleri bulunmaz. Bütün devlet istatistikleri başvekilliğe veya başka bir vekillige bağlı bir tek daire tarafından yapılır. Bu nevi teşkilâtın, memurları aynı kadro dahilinde terfi ettirebilmek bütun ömürlerince aynı işte çalıştırmak suretiyle tecrübe ve ihtisas sahibi memur yetiştirmek, usullerde birlik ve mukayese temin etmek ve makine vesaiti kullanarak istatistiklerde sürat ve daha fazla doğruluk sağlamak gibi mühim faydaları vardır. Halen medeni memleketlerde devlet istatistik işleri merkeziyet sistemine doğru yürümektedir. Geçen büyük harpten beri yeni ve eski birçok devletler bu sistemi kabul etmişlerdir. Bütün bilimsel cereyanlar da bu sistemi tavsiye eder.

## 2 — Ademi merkeziyet sistemi.

Bu sistemde her daire kendi istatistiğini kendisi yapar, ve evvelkinin aksine olarak mütehasıs memur yetiştirmek, usullerde birlik ve yapılan istatistiklerde mukayese vasfını muhafaza etmek mümkün olamaz. Bu şartlar mevcut olmayınca da herhangi bir istatistiğin bilimsel bir değeri haiz olması şüphelidir.

1926 senesine kadar memleketimizde de bu sistem en fena şartlar içerisinde tatbik olunmakta idi. Hususî bir ehemmiyet atfolunan dış ticaret istatistikleri bir dereceye kadar hariç olmak üzere hemen hiç bir konuda devamlı, bilimsel esaslara müstenit ve kabili mukayese bir istatistik bulmağa imkân yoktu. Bilhassa, istatistiklerin tanzim ve neşrindeki uzun gecikmeler; bunları, âdeti değeri şüpheli birer tarihi bilgi derecesine indirmekte idi.

İstatistiklerimizin islâh için atılan ilk adım 1926 senesinde Belçikalı mütehasıs Camille Jacquard'ın idaresinde yedi memurdan mürekkep olarak kurulan başvekelele bağlı merkezi istatistik bürosu ile başlar. Bu büro 1927 senesinde ilk nüfus sayımını yapmış ve aynı merkezi teşkilât 1933 senesinde — sihyie ve münakalât hariç olmak üzere — bütün dairelerdeki istatistik bürolarının birleştirilmesi suretiyle vücade getirilmiştir. Bu iki koldan maada bütün devlet istatistikleri halen bu teşkilât tarafından yapılmaktadır.

Umum müdürlüğün salâhiyet ve vazifelerini tâyin eden 1554 sayılı istatistik kanunu her bakımdan istatistik sahasında başka memleketlerce de gıpta ile dikkati çekmiş müteakim bir kanundur. Bu kanunda devlet istatistiklerinin sıhhat ve süratle tanzimi için

bütün resmî ve hususi teşekküllerle şahısların ne suretle iş birliği yapacakları ve bu iş birliğine ait esaslı vecibeler ve müeyyideler tâyin edilmiş bulunmaktadır. Aynı kanun sair resmî teşekküller tarafından istatistik mahiyetinde yapılacak işlerin ve yayımların kontrolünü de umum müdürlüğe bırakmıştır.

Fakat teknik bilgiye muhtaç olan işlerde sadece iyi yapılmış kanunların gayeyi temin edemeyeceği aşikârdır. Kanunun hedef tuttuğu işleri teknik ve ilmî şartlar içerisinde işleyecek memurlar da lâzımdır. Bu sebepledir ki umum müdürlük tertip eylediği nazarı ve ameli kurslarla mevcut memurların yetiştirmeği düşündüğü gibi, İtalya, Fransa ve Birleşik Amerikada 3-5 sene müddetle yüksek istatistik ihtisası yaptırdığı seçkin gençlerle de memur kadrosunu kuvvetlendirmiş bulundurmaktadır.

\* \* \*

Umum müdürlüğün işleri şu suretle hulâsa olunabilir:

1 — Maliye istatistikleri.

Bu kısım, devlet, hususi idare ve belediyeler maliyesiyle kredi müesseselerine, tasarruf hareketlerine ve memurlara ait istatistikleri ihtiva eder.

2 — Dış ticaret istatistikleri.

Yabancı memleketlerle mal değişleri, olayları en yakın bir şekilde takip olunarak her ay büyük bir cilt olmak üzere sene de 14 büyük ciltlik neşriyata mevzu teşkil eder.

3 — Nüfus istatistikleri.

Nüfus hareketleriyle nüfus sayımlarına ait işler bu kısım tarafından takip olunur. Bu meyanda bilhassa memleketin demografik durumunu mufassal bir şekilde gösteren 1935 sayımının 60 ciltlik neşriyatı zikre değer.

Nüfus konusunda yapılan önemli diğer bir istatistik de 1937 senesinde Atatürk'ün emriyle profesör Şevket Aziz Kansu'nun bilimsel idaresi altında, memleketin muhtelif bölgelerinde 60.000 kişi üzerinde yapılan ve profesör Pitard'ın tertip eylediği şemaya göre tasnif olunan (Türkiye antropometri anketi) dir. Bu anket dünyada yapılan anketlerin en büyüklerinden birisini teşkil eder.

4 — Maarif istatistikleri.

Memleketteki bütün kültür faaliyeti bu şubenin mesaisine konu teşkil etmektedir. Her sene neşredilen maarif yıllıkları ile üç sene de bir hazırlanan öğretmenler istatistiği ve son iki sene de yapılan (okuma çağındaki çocuklar sayımı) memleketin kültür alanındaki başarılarıyla, maarif alanında devletin alacağı tedbirlere esâs olabilecek bilgileri vermektedir. Maarif istatistiklerimizin her hangi bir Avrupa devletinin maarif istatistiklerinden daha etraflı ve ileri olduğunu tereddütsüz söyleyebiliriz.

5 — Adliye istatistikleri.

Bu konuda yapılan istatistikler adliye mekanizmasının faaliyetini tesbit etmekle beraber bilhassa mahkûmlar hakkında yapılan istatistikler, memleketimizde kriminoloji incelemelerinin başlamasına zemin hazırlamıştır.

6 — Sanayi istatistikleri.

Bu sahada henüz kâfi derecede ilerlenmemiş olmakla beraber her sene neşrolunan sanayi istatistikleri başlıca sanayi branşlarının ve sureti umumiyede sanayi hareketimizin doğrultu ve gelişimini aydınlatmaktadır.

7 — Ziraat istatistikleri.

Pek cüzi istisnalarla, hemen hiç bir memleket zirai faaliyetini ölçü ve tartı ile kesin bir surette tesbit edememiştir. Bu itibarla bütün zirai istatistikler yaklaştırma olmak

vasfından kurtulamaz. Memleketimizde le durum tabiatıyla bfyedir. Aneak, ziriat memurları teşkilâtının kifayetsizlişi, iskân mevkilerinin çokluğu ve dağımlığı yapılmakta olan tahminleri güçleştirmektedir. Fakat elde edilen ve muhtelif kontrol sistemleriyle islâh edilen zirai üretim tahminlerimiz bu güne kadar ihtiyacı memnuniyet verecek şekilde karşılanmış ve üzerinde yapılan çalışanları yanıltmamıştır. İstatistik, idari mekinizmânin bir mahsulü olduğuna göre, bu mekanizmanın tekâmülü nisbetinde daha ileri değerde zirai istatistik yapmak imkânı her gün artmaktadır. Halen, her sene ekim ve üretim ile hayvanat ve hayvan ürünlerine ait iki cilt eser neşrolunmaktadır.

#### 8 — Muhtelif neşriyat.

Bu meyanda, memleketin içinde ve dışında her gün daha ziyade aranan ve bütün faaliyet sahalarımıza ait mücmel adedi malûmatı sistemli bir şekilde bir araya toplıyan büyük istatistik yıllığı ile küçük istatistik yıllığını zikretmek icap eder. Bu eserin, bilhassa öğretim sahasında talebe ve öğretmenler için çok faydeli olduğunu gösterilen yakın ilgiden anlıyoruz.

Umum müdürlük, memleketi taallük eden ana istatistikler haricinde, istatistiğin teknik ve nazarıyatına ve istatistiklerin içimai iktisadîr biyolojik olaylara tatbikını gösteren birçok tercümeleer ve etüdler de neşreylemektedir. Başlıca Avrupalı bilgilerin en mühim eserlerini ihtiva eden bu nevi neşriyat koleksiyonu ile memleketimiz birçok memleketlerden daha ileri ve zengin bir istatistik kütüphanesine malik olmuştur diyebiliriz.

Bütün bu işlerde çalışan memurlar yekûnu merkezde 120 ve umumi müfettiş bölgeleri bürolarında 24 olmak üzere cem'an 134 kişiden ibarettir. Bu miktar şüphesiz bu kadar geniş işleri başarmağa gayri kâfidir. Fakat memur azlığını istatistik makineleri telâfi etmektedir. Bu makinelerin temin ettiği iş hacmi 500 memurluk bir kadroya muadil olduğu gibi bu vasıtalarla temin edilen doğruluk da yüksek bir ehemmiyet arzeder.

Umum müdürlüğün bugüne kadar yaptığı neşriyatı başlıca zümreler itibariyle şu suretle hülâsa edebiliriz:

Ekonomik istatistikler	178 cilt
Nüfus istatistikleri	74 »
Mali istatistikler	22 »
Maarif istatistikleri	16 »
Umumi mahiyette neşriyat (Yıllıklar)	21 »
İncelemeler ve tercümeleer	78 »

Bütün bu eserlerin toplamı 110.000 sahifeyi tecavüz etmektedir.

Bütün bu neşriyat baskı adedinin müsaadesi nisbetinde ilgililere bedelsiz olarak verilir.

\* \* \*

Buraya kadar söylediklerimizle, memleketin yeni denebilecek bir kurumunun tarih-gesini yaptıktan sonra, bugüne kadar ortaya çıkan istatistiklerin coğrafya alanındaki bilgi lerimize olan yardımını izaha lüzum görmüyoruz. Coğrafya ile istatisğin bağıntısı, en az, mübabet ile kimyanın ilgisi kadar kuvvetlidir, ve coğrafyanın istatistik rakamlarına dayanan kısmı, jeoloji, kilimatoloji ve diğer bilimlere dayanan kısımları kadar mühimdir. Bu yakın ilgi başka memleketlerde her iki bilimin bazan bir arada çalışması şeklinde de görülmektedir. Meselâ Mısır, İspanya ve Meksikada, bu yakın ilgi dolayısıyla olmalı-

dır ki, coğrafya ve istatistik kurumları müşterek bir teşekkül halindedir. Hattâ Brezilya, hükümeti, 1925 nüfus sayımını, aynı zamanda memleketi coğrafi bakımdan tanıtabilecek bilgileri de aynı teşkilâtı meyanında toplıyacak şekilde tertip eylemişti.

Coğrafya ile istatistiğin birbirine yardımcı oluşu bilhassa memleketimizde daha önemli olmuştur. Devlet istatistiklerimizin düzenlenmesinden önce Türkiyenin yüzölçümüne ait kaba bir rakamın bile elde bulunmadığını ve hemen bütün coğrafya yayımlarımızda, yanlış veya siyasal erkeklerle yazılmış eenebi eserlerinden zorunluk sayikasıyla alınan bilgilerle iktifaya mecbur kaldığımızı hatırlamak, Cümhuriyetin bu sahadaki başarılarını belirtmeğe kâfidir.

